

***Olasz hatás
a magyarországi lelkiségre***

MTA-PPKE
Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

2020. január 30.
Budapest

Program

10.00 Megnyitó
Szelestei Nagy László

I. szekció

elnök: **Báthory Orsolya**

10.20–10.40 Sárközy Péter, *Róma és az egyház szerepe a magyar–olasz kulturális kapcsolatok történetében a XVIII. végéig*

10.40–11.00 Dóbék Ágnes, *Olasz nyelvű színdarabok és alkalmi művek egyházi környezetben a 18. században*

11.00–11.20 vita, szünet

II. szekció

elnök: **Maczák Ibolya**

11.20–11.40 Kovács Zsuzsa, *Boldog Gergely legendája és relikviái Riminiben*

11.40–12.00 Báthory Orsolya, *Cortonai Szent Margit magyarországi tisztelete*

12.00–12.20 Száraz Orsolya, *„Érzékenység” a penitenciatartásban, Alessandro Diotallevi (1648–1721) művéről*

12.20–12.40 vita

12.40–14.00 ebéd (a városban)

III. szekció

elnök: **Domokos György**

14.00–14.20 Nuzzo Armando, *A petrarkizmus árnyalatai. Itáliai költők és Balassi lelki-poétikai világa*

14.20–14.40 Bitskey István, *Celio Calcagnini Eucharistia-sermója Egerben 1518-ban*

14.40–15.00 Maczák Ibolya, *Illyés András olasz-magyar prédikációi*

15.00–15.20 vita, szünet

IV. szekció

elnök: **Nuzzo Armando**

15.20–15.40 Szovák Márton, *Egy magyar arckép Benedetto Chiarello SJ erkölcsi tükrében*

15.40–16.00 Domokos György, *A podolini piarista rendház alapítása egy olasz nyelvű kézirat (1644) alapján*

16.00–16.20 Tusor Péter, *A római egyházi előírások betartásának kérdései Magyarországon a 17. században*

16.20 – 16.40 vita

16.40 Zárszó

Összefoglalók

Báthory Orsolya, Cortonai Szent Margit magyarországi tisztelete

Cortonai Szent Margitot (1247–1297), a ferences harmadik rend Mária Magdolnájaként, bűnbánóként szokás emlegetni. Tiszteletét Magyarországon a pálos rendi Esterházy László Pál (1730–1799), későbbi pécsi püspök honosította meg, aki itáliai tanulmányai során ismerkedett meg közelebbről az 1728-ban szentté avatott Margit életével és igen elterjedt kultuszával. (Ez utóbbit a szent megrendítő legendája mellett az is erősítette, hogy Margit a a romolhatatlan szentek sorába tartozik.) Esterházy hazatérve a század hatvanas éveiben több társulatot alapított Cortonai Margit tiszteletére (Tüskevár, 1763; Kecskemét, 1771). Az itáliai szent magyarországi kultuszának meghonosítását szolgálta a *Kortonai Szent Margitnak csudálatos meg térése és penitenzia tartása* (Sopron, 1757) című kiadvány, amelyet maga Esterházy fordított le az 1751-ben Rómában megjelent olasz nyelvű *Vita* alapján.

Bitskey István Celio Calcagnini Eucharistia-sermója Egerben

1518-ban

Az olasz polihisztor Estei Hippolitnak, az egri püspöknek a kíséretében érkezett Egerbe, ahol másfél évet töltött el. Ebben az időben kiterjedt levelezést folytatott magyarországi és itáliai humanistákkal, erről már többször megemlékezett a szakirodalom. Erdemben viszont nem

foglalkozott a kutatás az egri vár gótikus székesegyházában elhangzott latin nyelvű hitszónoklatával, amely 1544-ben Bázelen posztumusz kiadott kötetében jelent meg. Referátumunk ezt a hiányt igyekszik pótolni, a téma aktualitását az idei Eucharisztikus világkongresszusra irányuló figyelem is erősítheti.

Dóbék Ágnes, Olasz nyelvű színdarabok és alkalmi művek egyházi környezetben a 18. században

Az olasz drámaszerzők művei nagyban meghatározták a 18. század magyar színházi kultúráját, elsősorban a széles befogadói réteggel rendelkező iskolai színjátszást, valamint az egyházi reprezentáció különböző formáit.

A színpadi előadásokat legtöbbször latinul vagy magyarul tartották, ezért is érdekes a korszak olasz nyelven tartott, kisebb számú színházi eseményeinek ismertetése.

Az előadás áttekinti azokat a színelőadásokat, amelyeket olasz nyelven tartottak egyházi környezetben a 18. században. Ezek között részletesen bemutatok néhány olyan szöveget, amelyet ezidáig nem ismertetett a szakirodalom. Ilyen az 1776-ban esztergomi érsekké kinevezett Batthyány József tiszteletére színre vitt ekloga, vagy egy monumentális, olasz nyelvű alkalmi költemény, amelyet Eszterházy Károly egri püspök tiszteletére írtak.

Az előadás elemzi a kulturális hátteret, amely megteremtette ezeknek az olasz nyelvű műveknek az alkotóit és közönségét.

Domokos György, A podolini piarista rendház alapítása egy olasz nyelvű kézirat (1644) alapján

A Piarista Központi Levéltár őrzi azt a dokumentumot, amely a Magyar Királyság területén létrehozott első ingyenes népiskola, a podolini piarista iskola alapítását írja le. A szabályzatok természetesen a latin nyelvet írták elő a Historia domusok nyelveként, ám az első, még az alapító Kalazanci Szent József életében hazánkba érkező piaristák bizonyára nem tudtak jól latinul és csak négy évtizeddel később készültek el a hivatalos dokumentumok. A római Giovanni Domenico Franco irányítása alatt a Poprád folyó partján létrejött rendház és iskola lett a lengyel, a magyar és a szlovák piarista rendtartomány kiindulópontja. A dokumentumon keresztül bemutatom a történelmi körülményeket, a nyelvi viszonyokat, az iskolaalapítás célját.

Kovács Zsuzsa, *Boldog Gergely legendája és relikviái Reginiben*

B. Gregorius csanádi püspök magyar zarándokok egy csoportjával Rómába tartott. Rimini közelében a magyarok összeverekedtek, s mikor a püspök megpróbálta őket szétválasztani, véletlenül megölték. Hogy a gyilkosság ki ne derüljön, a tetemét egy kútba dobták, mire maguktól megszólaltak Rimini harangjai. A harangzúgás napokig nem szűnt, mindaddig, míg egy sor csodás esemény után a riminiiek a megtalált holttestet a S. Gaudenzio Benedek-rendi kolostor templomában el nem temették. A legenda egy 17. században másolt legendagyűjteményben maradt fenn, mely a történetet a 11. századra datálja. Forrása állítólag egy 12. századi legendárium, melynek töredékei maig fennmaradtak. (Gergely nevű püspökről a 11. századból nincsenek adataink, igaz ugyan, hogy a csanádi püspökök sorában 1053–1083 között két ismeretlen nevű Bencés-rendi püspököt tartanak számon.) A legenda latin szövegének olasz átdolgozása 1702-ben nyomtatásban is megjelent.

B. Gergely relikviáit ma is őrzik a *Tempio Malatestiano*-ban. A relikviák sorsa, négyszeri áthelyezésük története pontosan dokumentálható.

Maczák Ibolya, *Ilyés András olasz-magyar prédikációi*

Ilyés András hagyta ránk a 17. század legteljesebb prédikációs életművét, hiszen gyűjteményeiben az egyházi év minden vasárnapjára és számos ünnepére rendelt szentbeszédet. Ilyés munkássága azonban a szövegalkotás tekintetében nem tekinthető önállóan: számos esetben szó szerinti szövegátvételekkel, illetve szó szerinti fordításokkal élt. Előbbiek tekintetében Pázmány és Káldi, utóbbiakat illetően Giuseppe Mansi és Pietro Rota gyűjteményei voltak fő forrásai. Olyannyira, hogy a magyar hitszónok egyik vasárnapi gyűjteménye kizárólag rövidített Rota-prédikációkból áll. Előadásom középpontjában ez utóbbi gyűjtemény elemzése áll: elsősorban Ilyés szövegalkotásának rekonstruálható szempontjait veszem figyelembe.

Nuzzo Armando, *A petrarkizmus árnyalatai. Itáliai költők és Balassi lelki-poétikai világa*

Elfogadott tény, hogy Balassi Bálint magyar szerelmi poézisa nagyrészt a latinul verselő petrarkista költők műveire vezethető vissza. Ahhoz sem fér kétség, hogy Balassi olasz nyelvű itáliai költőket is olvashatott. Ez az állítás több évtizeden keresztül folytatott kutatásokon alapszik. Én magam is egy 2004-es tanulmányomban igyekeztem ehhez új érveket hozzáadni több európai népnyelvű költő műveit és eszméit összehasonlítva. Azt az állítást, amely szerint „anélkül is olvashatta Balassi Petrarcát, hogy imitálta volna” (ahogy Kiss Farkas Gábor szintetizálja Waldapfel József és Bán Imre konklúzióit), kiegészíthetjük

azzal, hogy anélkül is imitálhatta Balassi Petrarcát, hogy olvasta volna. Barlay Ö. Szabolcs (*Adatok a petrarkizmus magyarországi történetéhez. Olasz petrarkista költők antológiája az erdélyi udvarban*, ItK, 1966, 183–197) azt vélte bebizonyítani, hogy Balassi Gyulafehérvárott Dionigi Atanagi antológiáját (*De le rime di diversi poeti toscani, libro primo; libro secondo*, Velence, 1565.) olvasta volna, és abból több helyütt merített a saját kompozícióiban. Mivel a motívumok vándorlása a XVI. században szinte követhetetlen, az ő vizsgálatából csak bizonyos mértékig vonható le ez a következtetés. Nem érdektelen viszont utánajárni annak, hogy igaz-e Barlay feltevése Balassi istenes énekei esetében, hiszen Dionigi antológiája mintegy harminc istenes verset tartalmaz. Az itáliai vallásos költészet Balassit érintő feltételezhető hatásaival mindeddig keveset foglalkozott a szakirodalom. E kérdéskörben figyelembe szeretném venni Kiss Farkas Gábornak a Balassi-imitáció gyakorlatáról írt elemzését (*Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában*, 2012, 84–109), valamint Szentmártoni Szabó Géza Balassi conversióját (*Conversio*, 2013, 393–409), illetve Horváth Iván Balassi bűnvallását és hitét érintő tanulmányait (*Balassi Bálint verseinek fragmentumi*, Credo, 2018, 3/4, 18-39).

Sárközy Péter, *Róma és az egyház szerepe a magyar-olasz kulturális kapcsolatok történetében (a XVIII. végéig)*.

1779. december 18-án halt meg Faludi Ferenc, a XVIII. századi magyar lelkeségi irodalom egyik legjelentősebb alakja, a magyar költészet és szép-próza megújítója. Az előadás azt kívánja bemutatni, hogy milyen szerepe volt a XVI. század során Rómában alapított nagy kollégiumoknak és a La Sapienza egyetemnek az ellenreformáció és a török hódoltság idején a magyar egyházi értelmiségek nevelésében, és hogy a XVIII. században miképpen kapcsolódtak be Róma kulturális és irodalmi életébe a Rómában tanuló, illetve tisztséget viselő jezsuita és piarista szerzetesek, valamint a Collegium Germanicum-Hungaricum a XVIII. századi Magyarországon igen fontos szerepet játszó később igen fontos szerepet betöltő főpapok (Patachich Ádám, Eszterházy Károly és társaik). Az 1740-45 között pápai gyóntatóként Rómában élő Faludi Ferenc is az Örök Város hatására lett a magyar irodalom és irodalmi nyelv megújítója.

Szárász Orsolya, „Érzékenység” a

penitenciatartásban, Alessandro Diotallevi (1648–1721) művéről

Az itáliai jezsuita Diotallevi és életműve sem az olasz, sem a hazai kutatás részéről nem kapott eddig figyelmet, pedig műveinek számos kiadása jelent meg Európa-szerte a 18. században. *L'idea d'un vero*

penitente (1716) című munkáját Molnár János jezsuita fordította le magyarra, és 1763-ban adták ki Nagyszombatban, Barkóczy Ferencnek szóló dedikációval. Előadásomban ezt a művet teszem vizsgálat tárgyává. Arra keresem a választ, hogy milyen szerepet tulajdonít a szerző az érzelmeknek a penitenciatartásban, valamint igyekszem ennek bemutatni a jezsuita lelkiségben rejlő gyökereit.

Szovák Márton, *Egy magyar arckép Benedetto Chiarello SJ erkölcsi tükrében*

Benedetto Chiarello jezsuita szerzetes 1688-ban jelentette meg erkölcsi zsebtükrét (*Riflessi morali sopra tragici avvenimenti*), melyben tíz szerencsétlen sorsú történelmi személy halálának körülményeire reflektálva elmélkedik azok erkölcsi botlásairól, gyengeségeiről.

Bár számos középkori magyar szent Itáliában is jól ismert volt, így nem lenne meglepő, ha valamelyikük felbukkana a kiskönyvben, az viszont annál váratlanabb, hogy a második fejezetet a Csele-patakban fuldokló II. Lajos királynak szentelte a szerző.

Előadásomban be fogom mutatni a *Riflessi morali* összetételét a teljes könyv és az egyes fejezetek szintjén, műfaji sajátosságait, továbbá Chiarello a bevezetőben megfogalmazott erkölcsnemesítő és retorikai célkitűzéseinek megvalósulását a II. Lajosról szóló fejezetben.

Forrásszöveg:

https://books.google.hu/books?id=TMe5Jmld_34C&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Tusor Péter, *A római egyházi előírások betartásának kérdései Magyarországon a 17. században*

Az trentói/trienti katolicizmus közismert jellemzői a középkori mértéket messze meghaladó pápai centralizáció és az ennek köszönhetően megvalósuló uniformizáció. Az 1545–1563 között üléselő Trentói/Trienti Zsinaton elfogadott reformhatározatok sok tekintetben a *Mediterraneum*, ezen belül is az itáliai vallási eszméket, gondolkodást tükrözték vissza. Az előadás azt vizsgálja, hogy ezek az előírások hogyan kerültek bevezetésre, illetve betartásra a királyi Magyarországon a 17. században. Szó lesz a fontosabb zsinatokról, a böjti fegyelemről, különféle pápai fakultások, felhatalmazások, kiváltságok elnyeréséről. Továbbá a megerősítő bullák meg- avagy meg nem szerzéséről, a Zsinaton sok vihart kavart rezidenciakötelezettség hazai problémáiról, a kötelező és a püspökszentelési esküben fogadott négyévenkénti római utazások és jelentéstétel (*visitatio ad limina* és *relatio status dioecesis*) elmaradozásának okairól, továbbá az egyházmegyén belüli kánoni látogatások (*visitatio canonica*) szorgos végzéséről. A hallgatóság az eddigi történelmi eredmények áttekintése,

összegzése mellett az újraéledt vatikáni magyar történeti kutatásoknak köszönhetően újabb megfigyelésekkel, szempontokkal, esetenként fontos új történeti adatokkal is megismerkedhet. Például arra vonatkozóan, hogy Pázmány Péter 1635. évi egyetemalapítása a historiográfia eddigi szilárdnak hitt állításaival szemben igenis kapott szentszéki „akkreditációt”, és gyakorlatilag már a kezdetektől fogva nem csak császári, hanem pápai jogú intézményként működhetett. Ezt éppen magától Pázmánytól tudjuk, aki 1636 tavaszán a Zsinati Kongregációnak benyújtott quadrennális relációjában így ír egyetemalapításáról: „*Aliud Seminarium Tyrnaviae curavit, ubi pro nunc residet Capitulum; ubi etiam n o v a m **ad benignam Sanctitatis Vestrae annuentiam**, pro publica istius Regni bono et Religionis Catholicae incremento, erigit de facto Academia...*”